

SVE BITNO O NAGLAŠAVANJU HRVATSKOGA JEZIKA

Stjepan Vukušić

Dosad se u akcentologiji i gramatici, pa i u jezikoslovlju općenito – sve do strukturalizma¹ – definiralo identitetski, tj. na stupnju razuma: naglasnice i nenaglasnice u riječima, naglasni inventar i sustavi naglašavanja.

A može se sve to razvijati i dijalektički, tj. umski, s momentima cjeline – totaliteta: s tezom,² antitezom i sintezom.

Budući da Hegel „inzistira na pasivnom, kontemplativnom i deskriptivnom karakteru ‚znanstvene‘ metode“³, izabirem i njegovu dijalektiku.

Ne bih se zadržavao na razumskom – identitetskom stupnju jer je sve to poznato.

Omnis determinatio est negatio. (Spinoza)

Ali dijalektički ili trojstveno, tj. u skladu s Hegelovom negativnosti kao jednim od momenata cjeline, treba trijadički obraditi sve navedene momente.

Bit će to, mislim, u skladu s mojim hegelijanstvom i koževijanstvom.

***

Hegel u paragrafu 80. svoje Enciklopedije piše:

„Mišljenje kao razum zaustavlja se na stalnoj posebnoj – određenosti i na različitosti – ili – diferencijaciji⁴ ove određenosti u odnosu na druge; jedno takvo ograničeno apstraktno bivstvo i postoji za sebe.“⁵

A tu A. Kojève nastavlja:

„Mišljenje uzeto u modusu Razuma jeste⁶ obično mišljenje čovjeka: ‚naivnog‘ čovjeka, vulgarnog učenjaka, prehegelijanskog filozofa. Ovo mišljenje ne objavljuje Bitak u njegovom totalitetu; ono ne odražava tri konstitutivna elementa Bitka i svakog bitka, već

¹ A. Kovačec u raspravi „Ferdinand de Saussure i strukturalizam“ piše: „... i sam je Saussure, trideset i sedam godina prije izlaska Tečaja, izrijeком isticao povezanost među jezičnim elementima kao dijelovima sustava“. Uvod u lingvistiku, Školska knjiga, II. prošireno izdanje, Zagreb, 2007.

² „Hegel često govori o ‚Negativitetu‘, ali se rijetko služi terminima ‚Identitet‘ i ‚Totalitet‘. Izrazi ‚Teza‘, ‚Antiteza‘, ‚Sinteza‘ ne javljaju se kod njega gotovo nikada. Njegovi redovni ‚dijalektički‘ termini jesu: ‚Neposrednost‘, ‚Posredovanje‘, ‚Ukidanje‘ (i njihove izvedenice)“; A. Kojève, Kako čitati Hegela, „Veselin Masleša“ – „Svjetlost“, Sarajevo, str. 465., bilješka 1.

³ Isto djelo, 433.

⁴ A. Kojève, isto djelo, str. 454. Riječi spojene crticom odgovaraju jednom (jedinom) njemačkom terminu.

⁵ A. Kojève, na istome mjestu.

⁶ A. Kojève, „jeste“ u hrvatskome književnom jeziku „jest“. Tekst je pisan određenim jezikom koji se u ponečemu razlikuje od sadašnjeg hrvatskoga.

se zaustavlja na prvome; ono opisuje (uostalom, u principu, ispravno) samo „apstraktnu” stranu Bitka, koja je, upravo konstitutivni – element „pristupačan” – Razumu (verständig).“ (...) „No, prema Hegelu, stvarni Bitak je doista takav kako ga objavljuje Razum. Identitet je, svakako, jedna fundamentalna ontološka kategorija, koja je primjerena Bitku tako svemu što jeste.“ (...) „Mišljenje Razuma je, dakle, u principu, istinito. Kad ne bi bilo Identiteta Bitka u Bitku, nijedna znanost o Stvarnom ne bi bila moguća (kako su to veoma dobro vidjeli Grci), pa ne bi bilo Istine ili suvislim – Govorom – objavljene – Stvarnosti. Ali, ovo, „suvislo” ili identično mišljenje također je i lažno ako tvrdi da objavljuje totalitet Bitka, a ne samo jednu od njegovih (triju) strana.“ (...) „Treba, dakle, nadmašiti Razum da bi se objavio stvarni Bitak u njegovom totalitetu.“⁷

A to su, dakako, umske kategorije kojima se nadmašuje razum: negativnost ili antiteza i sinteza u skladu s Hegelovim shvaćanjem da je dijalektika zakonitost „koja leži u temelju naravi mišljenja i same zbilje: Svaka teza u sebi sadrži antitezu, obje se dokidaju u sintezi“.⁸ Ali i čuvaju svoj bitni smisao.

***

Sva je znanost o jeziku (do strukturalizma) na razumskoj razini teze ili identiteta, a da bi bila obrađena i dijalektički (trojstveno), tj. u umskim kategorijama negativnosti ili antiteze i sinteze, mora se prevladati staro mišljenje „naivnog“ čovjeka i vulgarnog „učenjaka“.

***

Budući da se bavim hrvatskim naglašavanjem koje jest četveronaglasno i politonsko, sve što je već definirano na razumskoj razini u obliku teze, to ću, držeći se Hegela i Kojèvea, podignuti na dijalektičku, trojstvenu razinu.

Na redu su naglasnice i nenaglasnice u riječima. One su po običnom, nedijalektičkom mišljenju identitetski, razumski zasebno definirane kao pojedinačni termini, ne dovodeći se u međusobni odnos koji bi bio stanovit totalitet. A taj se sastoji u sljedećem:

Teza: naglasnica,
antiteza: ne-naglasnica,
sinteza: naglašena riječ.

Teza: nenaglasnica,
antiteza: ne-nenaglasnica,
sinteza: nenaglašena riječ.

---

⁷ Navedeno djelo A. Kojèvea, str. 455.

⁸ Atlas filozofije, Golden marketing, Zagreb, 2001., str. 153.

Riječi su, dakle, naglašene i nenaglašene.

Naglasni inventar

Teza: dugouzlazni naglasak (˘)

antiteza: ne-dugouzlazni naglasak

sinteza: uzlazni ton, posebice kratkouzlazni (˘).

Teza: kratkouzlazni naglasak (˘)

antiteza: ne-kratkouzlazni naglasak

sinteza: uzlaznost tona, posebno dugouzlazni (˘).

Teza: dugosilazni naglasak (˘)

antiteza: ne-dugosilazni naglasak,

sinteza silaznost i kratkosilazni naglasak (˘).

Teza: kratkosilazni naglasak (˘),

antiteza: ne-kratkosilazni naglasak,

sinteza: silazni ton i dugosilazni naglasak (˘).

Teza: zanaglasna dužina,

antiteza: ne-zanaglasna dužina,

sinteza: trajanje, prednaglasna i zanaglasna kračina (U), te zanaglasna dužina (-).

***

Kako je u jezikoslovnoj znanosti već utvrđen tronaglasni sustav hrvatskoga jezika, koji se sastoji od kratkosilaznoga naglasaka (˘), dugosilaznoga (˘) i akuta (˘), koji je po naravi uzlaznoga tona, poći ćemo od tog sustava. On se zadržao u čakavskome i kajkavskome narječju te slavonskom staroštokavskom dijalektu do danas. Ali to ne znači ni vremensku ni ustrojstvenu prednost za te idiome. Znači samo to da oni tijekom petnaestog stoljeća nisu imali inovaciję prenošenja naglasaka na prethodni slog. Tek slavonski staroštokavski dijalekt ima u posavskom dijelu uzlazne naglaske.

U dijalektima koji su prethodili retrakciji, akut se zamijenio dugosilaznim, pa su takvi idiomi nazvani dvonaglasno monotonijskim jer su imali tek silazni ton. U njima se tijekom petnaestog stoljeća događa prenošenje silaznih naglasaka na prethodni slog pri čemu je nastao novoštokavski sustav naglašavanja.

Novoštokavska se inovacija po idealnome, apstraktnome pravilu sastoji u tome: da se silazni naglasci sa srednjih i posljednjih slogova u monotonijskome sustavu prenose na prethodni slog, s time da nastaju novi naglasci: na kratkome slogu kratkouzlazni (˘), a na dugom slogu dugouzlazni (˘), dok se na mjestu dugosilaznoga naglasaka čuva zanaglasna dužina: ženā > žèna, strānā > strāna, zaslādīm > zàslādīm.

Odmah treba reći: kada to apstraktno, idealno pravilo padne na iste likove iz prednovoštokavskoga sustava, javljaju se, po tom pravilu, naglasne istovjetnosti, ali kad apstraktno pravilo padne na različite likove prethodne, monotonijske faze,

javlja se različiti likovi u cijeloj novoštokavštini, pa se ona po tom mjerilu – neistovjetnosti – dijeli na zapadnu i istočnu. Te su dvije (nakon popisa i opisa) i propisane.

Sva novoštokavština (dva opisana sustava)

Teza: istovjetnosti i neistovjetnosti,

antiteza: ne-istovjetnosti i neistovjetnosti,

sinteza: istovjetnosti i neistovjetnosti (zapadne i istočne).

Već se po istovjetnostima pokazuje višesustavnost sve novoštokavštine, naime: sa čime su to istovjetnosti, ako ne s drugačijim sustavom, a pogotovo su višesustavne neistovjetnosti, tj. razlike. Zato sustav cijele novoštokavštine ne može zapravo funkcionirati što su u njemu sve neistovjetnosti, tj. drugačiji ishodi po istome idealnom, apstraktnome pravilu. Po istovjetnostima i neistovjetnostima koje su u svakom sustavu, zapadnome i istočnom, dane u neponovljivome suodnosu, zapadna novoštokavština i ona istočna mogu funkcionirati. K tomu, svaki je naglasak iz drugoga sustava rijetko stilem, redovito pogrješka.

Zapadna novoštokavština (sustav)

Teza: istovjetnosti i neistovjetnosti (razlike)

antiteza: ne-istovjetnosti i neistovjetnosti (razlike)

sinteza: istovjetnosti i zapadne neistovjetnosti (razlike).

Istočna novoštokavština (sustav)

Teza: istovjetnosti i neistovjetnosti,

antiteza: ne-istovjetnosti i neistovjetnosti,

sinteza: istovjetnosti i istočne neistovjetnosti (razlike).

Iz toga slijedi da je sva opisana (i propisana) novoštokavština dvosustavna. Bez istovjetnosti i neistovjetnosti nema cjelovitih sustava. Prema tome, istovjetnosti i neistovjetnosti, tj. razlike, jednako pripadaju zapadnoj i istočnoj novoštokavštini. I razvile su se, te postoje na svim tlima – u stvarnome i prenesenom smislu – i to zahvaljujući svojim različitim inovacijama, svojim različitim genezama, sustavima i normama.

Iz toga slijedi:⁹

Model zapadnoga novoštokavskog naglašavanja	Model istočnoga novoštokavskog naglašavanja
1. vūći – vūkla – vūčen i vūčen	1. vúći – vúkla – vúčen
2. pòvūći – pòvūkla, povūčen i pòvučen pòvūkāvši	2. povúći – povúkla – povúčen povúkāvši
3. pèći – pèkla – pèčemo – pèčete	3. pèći – pèkla, pèčēmo i pečēmo, pèčēte, pečēte

⁹ Vukušić, S., 2013., Naglasno usavršavanje hrvatskoga jezika /Usklađivanje na vrhu, Jezik, god. 60., br. 5, str. 170. – 176.

4.	ispeći – ispekla – ispekāv(ši) ispèčemo – ispèčete	4.	ispèci – ispèkla, ispèčemo – ispečemo ispèčete – ispečete
5.	dôci – dôšla i dôšla	5.	dóci i dòšla
6.	izići – izišao – izišla – izišāv(ši)	6.	izíci – izišao – izišla – izišāv(ši)
7.	željjeti – želīm – želimo – želíte žèlěci – držěci	7.	žèljjeti – želīm – želimo – želíte žèlěci – držěci
8.	poželjeti – poželim – poželimo – poželíte	8.	poželjeti – poželim – poželimo – poželíte
9.	zadržati – zadržīm	9.	zadržati – zadřžīm
10.	obrstiti – obrstī	10.	obrstiti – obrstī
11.	pretřpjjeti – pretřpīm	11.	pretřpjjeti – pretřpīm
12.	zazvécati – zazvéčīm	12.	zazvécati – zazvéčīm
13.	zatrúbiti – zatrúbīm	13.	zatrúbiti – zatrúbīm
14.	mášiti (se) – mášim (se)	14.	mášiti (se) – mášim (se)
15.	domášiti – domášīm	15.	dómašiti – dómášīm
16.	prāti – pèrem	16.	prāti – pèrēm
17.	òprati – opèrem	17.	òprati – òpèrēm
18.	igrati se – ìgrām se ... ìgrajū se	18.	igrati se – ìgrām se – ìgrajū se
19.	zàigrati – zàigrām – zàigrājū	19.	zàigrati – zàigrām ... – zàigrājū
20.	plètemo – plètete – lómimo – lómíte orùžamo – orùžate, svjedòčimo – svjedòčíte	20.	plètemo i pletémo želimo – želite lomimo – lomíte čitámo – čítáte svjedòčimo – svjedòčíte
21.	hòcemo – hòcete nê cemo nê cete	21.	hòcemo – hòcete né cemo – né cete
22.	GA jd mène, tēbe, sēbe, njēga DL jd mēni, tēbi, sēbi, njēmu	22.	GA jd mène, tēbe, sēbe, njēga DL jd mēni, tēbi, sēbi, njēmu
23.	2. i 3. osoba jd aorista: ùtřnū (ùtřnū), pòkázā (pòkāza)	23.	2. i 3. osoba ja aorista: utřnu, pokáza
24.	nòv – nòva – nòvo i nòvo bistar – bistra – bistro i bistro dīčan – dīčna – dīčno i dīčno	24.	nòv – nòva – nòvo bistar – bistra – bistro dīčan – dīčna – dīčno
25.	dvájū, dvijū, obadvájū, obadvljū trijū, četirijū, DLI dvāma, trīma dvjēma ...	25.	dvájū, dvijū, obadvájū, obadvljū triju, četiriju, DLI dvēma, trīma dvjēma ...
26.	vòce, kòplje, svadbārīna zàgonětkā, vùčjī, vrážjī, zèčjī	26.	vòce, kòplje, svadbārīna zàgonětkā, vùčjī, vrážjī, zèčjī
27.	čěšalj – čěšlja, u slùčāju, u govōru, činòvnīk – činòvnīka tako i: stanòvnīk, poslānīk	27.	čěšalj – čěšlja, u slučāju, u govōru, činòvnīk, stanòvnīk, poslānīk

Većina tih primjera jest *pars pro toto*. Posrijedi su drugačije geneze, sustavi i norme.

Kako razlike tako su i naglasne podudarnosti dijelovi različitih sustava: zapadnoga i istočnoga.

Što se tiče bitnih sučinitelja zapadnoga novoštokavskog naglašavanja, postoji i u njima naglasna istosmjernost razvoja kao posljedica brojnih inovacija koje donose i naglasne promjene. Sustavi se sporo razvijaju. Možemo navesti i njihovu dijalektičnost iz faze u fazu. A ta će se vidjeti iz priloženoga modela, u kojem su i razvojne novoštokavske konačnice što se razlikuju od istočnih. Trojstvenost se vidi i u dijalektičkom modelu koji se temelji na razlikama genezā, sustava i normī, a to znači i struktura, a ne samo vremena njihovih događanja.

Model

Teza: istosmjernost – neistosmjernost

antiteza: ne-istosmjernost – neistosmjernost

sinteza: novoštokavske razvojne konačnice, tj. razlike zapadne i istočne.

***

Budući da u našem modelu nema kajkavskoga primjera, treba dodati i sljedeće. Mijo Lončarić u svome Kajkavskome narječju piše:

„U nekih je glagolskih tipova u inf. novi prasl. akut, npr. trēsti, dōjti, prema prez. trēsēm, dōjdēm, što pokazuje da se ne radi o novijoj pojavi, novijoj generalnoj dezoksitonezi. Tu je akut opća hrvatska pojava, zahvaća i zapadnoštokavske i čakavske govore, npr. u staroslavonskim govorima imamo trēsti, u Senju trēst. Taj akcent odgovara zapadnom štokavskom dōc(i), trēst(i), što nije od novoštokavskoga dōc(i), klēt(i) zbog jednoga sloga, nego od dōci, klēti.“¹⁰

I to je *pars pro toto* jer imamo i vūci, tūci, zēpsti, pòvūci, istūci itd. s jednakim podrijetlom.

U tome smislu navodim sljedeće razvojne tijekove:

Senj (čakavski dijalekt)	Posavina (ikavski govori)	Istra (jugozapadni čakavski dijalekt)	Stinica (novoštokavski govori)	Standardni hrvatski jezik	Karadžić- Daničićevi likovi
trēst	trēst	trēst(i)	trēst	trēsti	trēsti
rasplēst	oplēst i òplest	istēc(i)	isteć òplest	isteći òplesti	istèci oplēsti
otrēst	otrēst	povūc(i)	pòvūc òtrēst	pòvūci òtrēsti	povúci otrēsti

¹⁰ Školska knjiga, Zagreb, str. 158.

stojéc	goréc	goréc(i) letéc(i)	gòréc lètéc	gòrėci lètėci	letėci
ispėkla	utėkla	istėkla	istekla ùtekla ispekla	istekla ùtekla ispekla	istėkla utėkla ispėkla
izgòrin	dolėti dòletī	odlėti	òdletī dòletī	òdletī dòletī	izgòrī dolėtī
doživin	doživī	oživī	dòživī òživī	dòživī òživī	doživī oživī

Što nam pokazuje to kratko usporedno oprimjerivanje?

- Da se razlikuju geneze, sustavi i norme zapadnoga i istočnoga novoštokavskog naglašavanja;
- da na temelju glasovno-obličnih ustrojstava imamo istosmjerni razvoj do hrvatskih standardnojezičnih konačnica, odnosno da je posrijedi u srpskome jeziku druga geneza, sustav i norma;
- da je po tome zapadni novoštokavski dijalekt srodniji ostalim hrvatskim idiomima nego istočna novoštokavština;
- da postoji razvojni smjer: otrėstī > otrėst > otrėst > organski novoštokavski lik (òtrėst), standardni novoštokavski lik (òtrėsti); pėkla, ispėkla > ispekla (i organski i standardnojezični lik);
- da je i ovdje konkretizirano opće pravilo apstraktne novoštokavizacije koje pada na različite idiome iz prednovoštokavskoga razdoblja.

I u najnovije vrijeme (XIX. i XX. stoljeće) postoje zajedničke novoštokavsko-staroštokavsko-čakavsko-kajkavske naglasne tendencije. One su žive još i danas, a očituju se u dvojakim likovima od kojih će jedan otići u naglasnu pričuvu: u antroponimima: Nòvāk i Nòvāk – Nòvāka i Nòvāka ≠ nòvāk – novāka; u ekonimima: Vukòvār – Vukovára i Bjelòvār – Bjelovára i Vùkovār – Vùkovāra i Bjèlovār – Bjèlovāra; u općih imenica u kojih se također očituje pomak kratkouzlaznoga naglasaka za jedan slog prema početku riječi pri čemu on postaje kratkosilazan: klasòber i klàsober, bjelòjug i bjèlojug, milòs̄đe i mìlos̄đe; također izostaje zana-glasna dužina u tuđicama na svršetku -ij: àkvārij i akvārij, interkòlōnij i interkolōnij.

„A bilo je i još starijih konvergencija kojih su ishod današnji naglasni pankroatizmi u likovima osobnih zamjenica: GA mène, tēbe, sēbe, njēga; DL mēni, tēbi, sēbi, njēmu; zatim u likovima glagolskih oblika prve vrste: pėci, pėkla, pėklo; vūci, vūkla, vūklo. Takvi su naglasno i glagoli plėsti, pėci, mōci, tēcī, žēcī, ... odnosno duge osnove još i tūci, trėsti, zēpsti i drugi.“¹¹ (I to je sve *pars pro toto*.)

¹¹ Vukušić, S., 2012., Naglasno usavršavanje hrvatskoga jezika, III. / Konvergentan razvoj, a ne rušenje, Jezik, god. 59., br. 4., str. 121. – 125.

U zaključku vrijedi istaknuti kako pri usmjeravanju naglasnoga razvoja treba polaziti od spoznaja unutarnjih razvojnih procesa koji osmotskom stvaralačkom konvergencijom nose najbolja rješenja za hrvatski književni jezik i sve one koji se njime služe.¹²

Literatura

- Hegel, G. W. F., 2000., Fenomenologija duha, Zagreb, Naklada Ljevak, passim
- Kojève, A., 1990., Kako čitati Hegela, „Veselin Masleša“ – „Svjetlost“, Sarajevo, str. 465., bilješka 1.
- Kovačec, A., 2007., Uvod u lingvistiku, II. prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, str. 99.
- Lončarić, M., 1996., Kajkavsko narječje, Školska knjiga, Zagreb, str. 108.
- Spinoza, B., 1966., Omnis determinatio est negatio, Blago latinskog jezika, Matica hrvatska, Zagreb
- Vukušić, S., 2012., Naglasno usavršavanje hrvatskoga jezika, III. / Konvergentan razvoj, a ne rušenje, Jezik, god. 59., br. 4., str. 121. – 125.
- Vukušić, S., 2013., Naglasno usavršavanje hrvatskoga jezika/ Usklađivanje na vrhu, Jezik, god. 60., br. 5, str. 170. – 176.
- Atlas filozofije, 2001., Golden marketing, Zagreb, str. 153.

Sažetak

Stjepan Vukušić, sveučilišni profesor u miru, Pula
UDK 801.612, izvorni znanstveni rad
primljen 18. prosinca 2016., prihvaćen za tisak 21. veljače 2018.

Standardisation d' accentuation croate

Dans cette contribution l' auteur donne un essai de la représentation dialectique d' accentuation croate. De cette manière se donne la totalité, cela veut dire: thèse, antithèse et synthèse. En vérité, Hegel ne se sert pas avec ces termes, mais „elever“ (allemand - aufheben), au sens propre élever et conserver.

Par exemple:

Toute la lang nouveauštokavienne

Thèse: l' indentité - non indentité

antithèse: non - indentité - non indentité

synthèse: l' indentité - non indentité (les différences occidentales et orientales).

Toute la langue nouveauštokavienne ne peut fonctionner à cause de différences occidentales et orientales. Tout accent de deuxième système est: rarement un stylème, mais souvent une erreur.

Cependant, deux système pouvez fonctionner – occidental et oriental.

---

¹² Navedeni rad, str. 125.